

liki ljudski rod. Ako umetnost doista predstavlja obrazac za svaku stvaralačku delatnost koja je usmerena prema napretku duha, u tom slučaju najaktuelniji problemi koji se postavljaju u vezi s našim odnosima s prirodom nameću kao neophodno dalje razvijanje poetike kao naučno zasnovane filosofije umetnosti.

C francuskog preveo Branko Jelić

- ¹ »L'art de la ressemblance«, catalogue de l'exposition Magritte, Londres, Obelisk Gallery, 1961.
- ² M. Nédoncelle, *La personne humaine et la nature*, Paris, PUF, 1943, p. 19
- ³ A. Breton, *Le Surréalisme et la peinture*, prva rečenica.
- ⁴ B. Pascal, *Pensées*, 92—3 Ed. Brunshwig, Paris, Hachette, p. 372.
- ⁵ Navod iz knjige B. Dorivala *Paul Cézanne*, Paris, Tisné, 1948, p. 103. Vidi P. Gasquet, *Paul Cézanne*, Paris, Bernheim jeune, 1921, p. 144.
- ⁶ »Economie politique et philosophie«, *Manuscrits de 1844*, Paris, Ed. sociales, 1972, p. 92.
- ⁷ Vidi: *L'oeuvre picturale et les fonctions de l'apparence*, Paris, Vrin, 1962, nouvelle éd. 1974, p. 237. Sarl Lalo se, na primer, usudio čak da napiše: »Priroda je ono što je najnestvarnije u povesti svih umetnosti, dok je u toj povesti najstvarnija evolucija kolektivnog viđenja, koja strogo utvrđuje tumačenje prirode«, *La femme idéale*, Paris, Savel, 1947, p. 218.
- ⁸ Malevitch, *Die gegenstandlose Welt*, navod iz knjige Marsela Briona *Art abstrait*, Paris, Albin Michel, 1956, p. 140.
- ⁹ *Phénoménologie de la perception*, Paris, Gallimard, 1945, p. 82.
- ¹⁰ Ibid, p. 248.
- ¹¹ *L'homme devant l'univers*, Paris, Flammarion, 1949, p. 273.
- ¹² Vidi: I. Meyerson, »L'entrée dans l'humain«, *Revue philosophique*, 1952, № 1, p. 2.
- ¹³ Poznati su stručnjaci u toj veštini, kao što su, na primer, degustatori vina. Neki stručnjaci koji rade u farmaceutskim laboratorijama u stanju su da po ukusu i mirisu razlikuju stotinak hemijskih preparata (Marsel Gijol).
- ¹⁴ Onda kada uporedimo niz karika preko kojih svaka umetnost dolazi u dodir s glavnim materijalom koji koristi, otkrivamo veliku raznovrsnost. Svaku od tih raznorodnih struktura u koje se razne umetnosti ukorenjuju bilo bi zanimljivo proučavati sve dok se ne otkrije ono što je tesno vezano za pojam prirode.
- ¹⁵ Vidi »Art and technology«, *L'Art vivant*, mars 1970, № 9, p. 9.
- ¹⁶ U kontekstu »konceptualne umetnosti« koja istražuje oblast što se nalazi pored područja koje nauka proučava, dela Hansa Hakea veoma dobro otkrivaju to dvojako uzmicanje i umetnosti i materijala: Hake prikazuje neku datu realnost pomoću niza dokumenata i shema čija je svrha da opišu (ako ne i da objasne) kako ona funkcioniše. Priroda je za njega pre predmet na kome se pogled zaustavlja, nego izvor materijala.
- ¹⁷ U nizu slika koji je nazvao *Agresije* (1967—1968).
- ¹⁸ Anri Fosijon, na primer, u delu: *La Vie des formes*, Paris, Alcan — PUF, nouvelle éd., 1939, p. 74.
- ¹⁹ *Prospectus aux amateurs de tout genre*, Paris, Gallimard, 1946, pp. 53 et 54.
- ²⁰ Na nadrealističkoj izložbi raznih predmeta, koja je bila održana 1936. godine u galeriji S. Ratona, bili su, pored ostalog, izloženi i »predmeti iz prirode«. »proučaćeni predmeti iz prirode« i »u druge predmete uklopljeni predmeti iz prirode«. Vidi *Cahiers d'Art*, 1936, № spécial, L'objet.
- ²¹ R. Caillois, »Natura pictrix«, *Cahiers du Musée de Poche*, mars 1959, № 1, p. 33. Vidi I. Balrusaitis, *Aberrations*, Paris, Olivier Perrin, 1957, IIIe partie, »Pierres imagées«, pp. 47—72.
- ²² Odlomak iz govora koji je general Mobutu Sese Seko, predsednik Republike Zair, održao otvarajući I kongres MPR-a (nacionalne partije). Navod je preuzet iz jednog prospekta Nacionalnog instituta za očuvanje prirode, čije se sedište nalazi u Kinšasi.
- ²³ *Vocabulaire technique et critique de la philosophie*, Paris, ü. UF, 10^e ed., 1968, p. 671. Pošto je pomenuo reči φύσις, upor. φύσις, a zatim reči fetus, fecundus i felix, natura, nasci, Laland napominje da to prvobitno značenje već ne postoji u delima helenskih filozofa i da još od starog veka reč »priroda« ima čitav onaj niz značenja koji poseduje u delima modernih filozofa novog veka.
- ²⁴ U svojoj knjizi *Peinture et réalité*, Paris, Vrin, 1958, Etjen Žilson govori (osobito na str. 187 i dalje, i na str. 205) o jednoj »embrionalnoj formi« koja je usadena u slikarevu dušu i iz koje nastaju njegova dela; taj pojam jedva se nešto malo razlikuje od pojma »oplođujućeg uma« kojim su stoičari i Plotin operisali.
- ²⁵ Paris, PUF, 1973.
- ²⁶ Ako zazuje od reči »priroda«, savremena misao često nosi pečat, kaže K. Rose, bilo »konzervativnog naturalizma«, bilo »revolucionarnog naturalizma« (čiji je predstavnik Markuze), bilo »izvitoperenog naturalizma«, u kojem bi ono pravo prirodno stanje predstavljalo cilj do kojega se želi stići pomoću svih mogućih prestupa. Možemo se zapitati da li antinaturalizam ovog autora ne dovodi naposljetku do jednog »laissezfairea« koji bi predstavljao samo konzervativni naturalizam koji se na nastran način skriva iz presudno važnog prekoracivanja samog pojma prirode.
- ²⁷ U knjizi *Le paradigme perdu: la nature humaine*, Paris, Ed. du Senil, 1972 Edgar Moren je pristupio razmatranju problema ljudske prirode kao sociolog koji ne robuje nikakvim predrasudama. On kritikuje »biologizam« i »antropologizam«, i namerava da, otkrivši uzajamna upućivanja biološkog i kulturnog jednog na drugo, obezbedi čvršću teorijsku podlogu humanističkim naukama.
- ²⁸ Vidi *Anti-Dühring*, Paris, Ed. sociales, 1973.
- ²⁹ Cf. »L'instauration philosophique«, Paris, Alcan, 1939.
- ³⁰ »Le beau dans l'art et la nature«, »Revue internationale de Philosophie«, 1955, fasc. I, p. 85.
- ³¹ »Essai sur les limites de l'art«, *La Table ronde*.
- ³² Vidi: *Les fonctions psychologiques et les oeuvres*, Paris, Vrin, 1948, i la Leçon inaugurale, Cours de l'Ecole pratique des hautes Etudes, 16 nov. 1959, neobjavljen tekst.
- ³³ Predsednik — generalni direktor jedne od petnaest najvećih francuskih firmi i predsednik brojnih akcionarnih društava odgovara novinaru koji ga je upitao šta za njega predstavlja uspeh: »Uspeh je moć, mogućnost da se stvara«. Iz ankete obavljene pod rukovodstvom Z. F. de Virjea, »Le prix d'un français«, III, *Le Nouvel Observateur*, 30. sept. 1974, № 517, p. 55.
- ³⁴ Vidi članak: »Les peintres sont-ils des bourgeois?«, *Revue, d'Esthétique*, № spécial, »Art et Société«, 1970, N°s 3—4, p. 291. sq.
- ³⁵ »To su ona dela koja duh želi da stvori sebi za sopstvenu upotrebu«, kaže Valeri u svom *Cours de poésie*, »De l'enseignement de la poésie au Collège de France«, 2e éd, Paris, Gallimard, 1938, p. 26. U navedenoj rečenici reč »upotreba« treba shvatiti u nešto širem značenju.

julijan tamas

književnost rusinskog jezika u kontekstu jugoslovenskih književnosti

1. Migracionim procesom koji je počeo polovinom XVIII a završio sredinom XIX veka, došli su Rusini, njih preko dvadeset hiljada, iz istočne Slovačke, Zakarpatске Ukrajine i Galicije, na teritoriju današnje Vojvodine. Zadržali su se usput u Zemlinskoj županiji i oblasti Makova, u gornjoj Mađarskoj. Doneli su sobom šariško-zemlinski dijalekt, govor koji je u osnovi današnjeg standardnog književnog jezika Rusina u Jugoslaviji i bogatu usmenu književnost, čiji su osnovni oblici lirski pesma, balada i pripovetka (proučavali M. Jacenko, O. Zilinski i M. Mušinka). Usmena književnost Rusina u Jugoslaviji u mladim slojevima uspostavlja veze s tradicijom usmene književnosti srpskog i mađarskog jezika, ali njen osnovni, izvorni kontekst su usmene književnosti karpatskog areala: ukrajinskog, slovačkog i poljskog jezika.

U zborniku *Russkij solovej* Mihajla Vrabelja, objavljenom 1890. u Užgorodu, zabeležene su prve usmene lirski pesme. Ukrajinski folklorist Volodimir Mihajlovič Hnačuk (1871—1926) posećuje Bačku 1897. godine i tom prilikom beleži najvećim delom nasleđe usmene književnosti jugoslovenskih Rusina. Zapisu su objavljeni u Lavovu: pesme 1900. godine u publikaciji *Etnografičnij zbirnik NTS, tom IX. Materiali z Uhorskoj Rusi, knj. III, 1 i 2; bajke 1910, Ibid, tom XIX; legende, novele, anegdote i basne 1911, Ibid, tom XXIX i XXX.*

2. Neosporno je da su Rusini u Jugoslaviji deo onog naroda koji je u uslovima, geografskim i istorijskim, svog izvornog basena, karpatskog areala, prerastao u ukrajinsku naciju. Da li su Rusini u Jugoslaviji danas narod ili narodnost, u većoj meri je pitanje politike nego nauke.

Činjenica je da Rusini u Jugoslaviji standardni ukrajinski književni jezik razumeju u meri u kojoj razumeju većinu slovenskih jezika, ali takođe činjenica da su izvanjugoslovenske najjače kulturne i književne veze upravo rusinsko-ukrajinske. Rusini u Jugoslaviji za svoj jezik kažu da je »ruski«, a sebe nazivaju »Rusnak«, odnosno »Rusnaci« ili »Rusini«, i sebe razlikuju od Ukrajinaca u meri u kojoj priznaju blisku etimološku vezu s njima. S obzirom na to da je pojam naroda fluidan, a kriterijumi za njegovo konstituisanje nesigurni, može se reći da je proces formiranja nacionalne svesti, po načelu samoosećanja ili samoopredeljenja Rusina u Jugoslaviji — nezavršen, iako činjenice nauke u većoj meri potvrđuju tezu da Rusini u Jugoslaviji danas »narodnost jesu ustavno«, ali bez jasno preciziranog matičnog naroda. Ono što se ne poriče u nauci i politici i što traži kompetentno proučavanje književnosti rusinskog jezika u Jugoslaviji, jeste neophodnost dovođenja u vezu te književnosti s književnošću Zakarpatja i tada kad se odriče veza Rusina s Ukrajinacima i kad se podrazumeva da su Rusini u Jugoslaviji narod, a ne narodnost. Starija književnost Zakarpat-

ja iz XVIII veka, znači vremena kad je seoba Rusina u Vojvodinu počela, termine »Rusnak« i »Rusin« koristi kao sinonime — primer: pesma *Pšnsb o Rusnakah*, pisana šariškim dijalektom. Kao sinonime termine »Rusnak« i »Rusin« upotrebljava i zakarpatski pesnik druge polovine XIX veka Oleksandr Pavlovič. S druge strane, zakarpatska književnost se danas proučava u kontekstu ukrajinske književnosti, a najveći ukrajinski pesnici Ševčenko i Franko, pre 1917. godine, kada je s oktobarskom revolucijom ukrajinska nacija stekla državnost, i sami sebe su nazivali, a i drugi, čak i jugoslovenski narodi, nazivali su ih rusinskim pesnicima, saglasno praksi da se narod o kome govorimo u okviru Austro-Ugarske, a i u Poljskoj, naziva Rusinima. Sve su to činjenice koje idu u prilog stanovištu da, bez obzira na status narodnosti ili naroda, književnost Rusina u Jugoslaviji proučavamo u više perspektiva, ako ne želimo prevideti neke bitne vidove njenog nastajanja i trajanja.

3. Jezik Rusina u Jugoslaviji danas je najmlađi standardni slovenski književni jezik. Još traju sporovi oko toga kog jezika je to standardizovani dijalekt. Ne možemo izbeći problem narodnosnih i kulturnih orijentacija Rusina, čak i ako bismo to želeli, jer se jedan govor ne može dovesti na nivo standardnog jezika jezičkim planiranjem u okviru praktične lingvistike bez naslanjanja na neke druge jezike. Najznačajniji lingvisti Rusina u Jugoslaviji, Xavrijil Kosteljnič, Xavrijil Nađ i Mikola M. Kočiš, svesno su se u poslu jezičkog planiranja i standardizacije naslanjali na ukrajinski književni jezik, proučavajući rusinski jezik u Jugoslaviji u kontekstu jezika ukrajinskog, slovačkog i poljskog.

Jezik Rusina u Jugoslaviji danas je pre svega jezik kulture, informacija i književnosti, i tu obavlja osnovnu funkciju merila nacionalnog i stvaralačkog identiteta. Govorni, svakodnevni jezik našao se u ulozi patoa (franc. pathois) i izložen je prirodnom procesu razaranja i primanja pozajmica iz drugih jezika sredine. S obzirom na to da se standardni književni jezik približava ukrajinskom, a govorni gubi izvesne izvorne odlike usled nastalih promena u načinu života dosad zatvorene seoske civilizacije rusinskog društva u Vojvodini — pitanje je neće li se javiti zev između jezika kulture i književnosti i govornog, za koji je književni mrtav jezik, ako čovek nije čovek kulture i književnog izražavanja, znači stvaralaštva čiji je medij jezik, reč. Pravilo je da se u poslu standardizacije jezika čovek ne sme obzirirati samo na pesnike i ljude kulture, ako time gube oni koji se tim jezikom prirodno služe, ali su od rođenja bilingvisti i u slučaju da im je potrebno birati između jezika koji znaju i jezika koji moraju učiti, po liniji manjeg otpora biraju jezik koji znaju.

4. Delo pesnika, pripovedača, dramskog pisca, religioznog filozofa, istoričara, lingviste i književnog kritičara doktora Xavrijila Kosteljnika (1886—1948), pisano rusinskim i ukrajinskim, hrvatskim i poljskim, latinskim i nemačkim jezikom, na početku je pisane književnosti Rusina u Jugoslaviji. Ličnost međunarodnog formata u slovenskom svetu prve polovine XX veka, Kosteljnič je delovao kao profesor filozofije na Teološkoj akademiji u Lavovu. (Napisao 1904. prvu knjigu pesama na rusinskom jeziku *Z mojom vala*; prvu novelu *Davni pajtaški*, 1922; prvu dramu *Jeftajova dzivka*, 1924; prvu *Gramatiku bačvansko-ruskejš bešedi*, 1923.) Kosteljnič je na hrvatskom jeziku objavio tri knjige pesama, ali do danas ne figurira kao hrvatski pesnik, bez obzira što njegova poezija na hrvatskom jeziku nije slabija od hrvatske poezije pre moderne. Za nas su ovom prilikom značajnije činjenice da Kosteljnikova poezija na rusinskom jeziku izrasta is iskustava i napetosti između usmene lirike rusinskog jezika i hrvatske poezije druge polovine XIX veka do moderne (Preradović, Vraz, F. Marković, J. Hranilović) i da njegove novele na rusinskom o čudnim ljudima i događajima imaju snažnu tradiciju u hrvatskoj književnosti, koja je posrednik pri recepciji Turgenjeva u Kosteljnikovu novelistiku. Kosteljnikovu poetiku nastavlja većina kasnijih značajnih pesnika koji pišu rusinskim jezikom. Kontekst jugoslovenskih književnosti od samih početaka pisane književnosti na rusinskom jeziku u Jugoslaviji ugrađen je u njen rast.

5. Svaka pojava u književnosti jugoslovenskih Rusina mora se proučavati najmanje u četiri konteksta: izvornom, kontekstu jugoslovenskih književnosti, zakarpatske i ukrajinske književnosti.

Kontekstom zakarpatske književnosti uspostavljamo onu studijsku situaciju koja doziva spomenuti trolist slovenskih tradicija što su se ukrštale na području književnosti i kulture, jezika i etnologije Rusina u Jugoslaviji. Poređenjem slike o čoveku u književnosti Zakarpatja i književnosti jugoslovenskih Rusina stičemo saznanje o začuđujućoj sličnosti psihodinamičkih i istorijskih odlika ponašanja, koje bismo uslovno mogli nazvati pasivnim kompromizmom i pasivnom koegzistencijom, stičemo slike iste situacije nedoumica, lutanja trvenja i nesaglasnosti oko jezičkih, kulturnih i nacionalnih orijentacija sve do početka pedesetih godina ovoga veka, kada je administrativnim putem okončano takvo nesigurno i mutno stanje (mislimo na Rusine u ČSSR).

Kontekstom ukrajinske književnosti uspostavljamo onu studijsku situaciju koja nam omogućuje da proučavamo meru i vidove recepcije pisaca ukrajinskog jezika u književnosti na rusinskom jeziku u Jugoslaviji. Tradicija klasika ukrajinske književnosti najznačajnije je oplodila književnost jugosloven-

skih Rusina posle tradicije jugoslovenskih književnosti. Iz perspektive književnosti na ukrajinskom jeziku, ako imamo u vidu kritičke prikaze: V. M. Hnačuka o Kosteljnikovom idiličnom vencu *Z mojom valala*, O Mišaniča o knjizi pesama *Moj svet* Mihala Kovača i M. Mušinke o poeziji *Tu, takoj pri šercu* Đure Papharhaja — književnost rusinskog jezika značajan je prilog i za tradiciju cele ukrajinske književnosti.

6. Književnost na rusinskom jeziku u Jugoslaviji nesumnjivo i prvenstveno je jedna od jugoslovenskih književnosti: po egzistencijalnom prostoru iz koje izrasta, po društvenim i moralnim vrednostima koje sadrži, po književnoj tradiciji na kojoj su pisci delom sticali vlastito iskustvo u književnosti i oblikovali vlastitu poetiku.

Idejom zajedništva s ostalim jugoslovenskim narodima i narodnostima prožeta je cela književnost Rusina u Jugoslaviji. Primer za to je i prisustvo NOB-a u značajnim prostorima ove književnosti. A mora se proučavati i recepcija, pored hrvatske književnosti druge polovine XIX veka u delu Xavrijila Kosteljnika i književnosti Zmaj, V. Ilića, B. Ciplića, B. Copicća, D. Cosića, M. Crnjanskog, S. Raičkovića, M. Pavlovića, M. Antića i drugih — u književnosti na rusinskom jeziku u Jugoslaviji.

7. Situaciji književnosti jugoslovenskih Rusina primerena je teorija o nekontinuiranom i ubrzanom razvoju književnosti, i to u složenijem vidu, s potrebom uvođenja novih termina i pojmova, s obzirom na to da počeci njenog istorijskog trajanja padaju znatno kasnije nego što je to slučaj s bugarskom književnošću prve polovine XIX veka, na čijoj građi je G. Gačev zasnovao teoriju o nekontinuiranom i ubrzanom razvoju književnosti.

Književnim životom Rusina u Jugoslaviji između dva rata dominira Kosteljnikova književna pojava, iako se Kosteljnič nalazi u Lavovu i Bačku posećuje s vremena na vreme. Siromašna književnost na rusinskom jeziku u to vreme uglavnom je zabavno štivo ili sredstvo političke borbe među Rusinima oko kulturne i nacionalne orijentacije. Rezultat ukrajinske i grkokatoličke orijentacije je osnivanje Rusinskog narodnog prosvetnog društva (RNPĐ) »Prosvita« u Novom Sadu 1919. godine i objavljivanje od strane te organizacije *Rusinskog kalendara* (1921) i *Rusinskih novina* (1924). Po programu pokret RNPĐ blizak je narodnjačkom pokretu Rusina u Galiciji, s povremenim izrazito desno orijentisanim i klerikalnim istupima. Kao rezultat nezadovoljstva radom i programom RNPĐ »Prosvita« 1933. godine u Vrbasu se osniva Kulturno-prosvetni savez jugoslovenskih Rusina. Publikacije KPSRJ su novine *Zarja* (1934), kasnije *Ruska zarja* i godišnji kalendari. Program KPSJR orijentisan je panslavistički šire, uže ruski i srpski, i pravoslavno, s priličnom merom verske i nacionalne tolerancije. Pokazalo se, međutim, da piscima iz redova »prosvite« pripada već deo zasluga za konstituisanje književnosti jugoslovenskih Rusina. Pisci KPSJR napisali su prve prozne strukture koje po motivacijskom sistemu pripadaju poetici socijalističkog realizma.

U književnom životu Rusina u Jugoslaviji od 1945. do danas uslovno razlikujemo tri faze: 1) od 1945—1963; 2) od 1963—1968 i 3) od 1968. do danas. Književni život u prvoj fazi, 1945—1963, sastojao se od sporadičnog objavljivanja prevedenih književnih dela za decu s ruskog i srpskohrvatskog jezika (Gorki, Gogolj, Konovov, Copicć, Nazor, Jevtović) i od povremenog objavljivanja poneke pesme, pripovetke ili drame na stranicama nedeljnih novina *Ruske slovo*, *Narodnog kalendara* ili časopisa *Svetlost* (1952—1954. prvo izlaženje; drugo izlaženje od 1966. do danas). Godine 1961. izlazi zbornik pripovedaka *Odjeci iz ravnice* jedanaest rusinskih pripovedača, jedna vrsta antologije koja je trebala književnim delima napisanim posle 1945. da da »vernu sliku života našeg naroda, izraženog kroz individualnost pojednog pisca«. Druga faza književnog života počinje 1963. godine objavljivanjem knjige pripovedaka za decu *Kročaji* Mikole M. Kočiša i traje do knjige pesama *Tu, takoj pri šercu* (1968) Đure Papharhaja. Od 1963—1968. period je vrenja u više pravaca: pokreće se književni dodatak *Ruskog slova* *Literaturne slovo* (1964), ponovo izlazi časopis za književnost, kulturu i društvena pitanja *Svetlost*, ustaljuje se izdavačka delatnost koja počinje da objavljuje desetak književnih dela godišnje, javljaju se pisci kultivisanog književnog izraza. U književnim delima nema saglasnosti između perioda i razdoblja i stilskih formacija (pojam A. Flakera), koja je uobičajena u razvijenim evropskim književnostima, ali u pojedinim književnim delima možemo prepoznati strukturu ili motivacijski sistem karakteristične za određenu stlsku formaciju, zavisno od iskustva književnosti kao izbora iz tradicije i kreativnih sklonosti pojedinog pisca. Godine 1968. Papharhajeva knjiga donosi elemente moderne strukture na mikroplanu: u metafori i poređenju, u sintaksi i dikciji. U trećoj fazi književnog života, od 1969. počinje da izlazi edicija *Zridla* mladih rusinskih i ukrajinskih pisaca — a pojavom knjiga *55 pisnji* (1971) Miroslava Stribera, *Njebo na koljenoh* (1972) i *Balada panonskoxo ladjara* (1974) Julijana Tamaša i *Olovo, čerešnjov kvet* (1974) Đure Papharhaja; pripovedaka *Zeni samotni* (1972) Ljubomira Sopke; drame *Koncert za psa i šmece* (1971) Mirona Kanjuha — u rusinskoj književnosti konačno je prevladala moderna struktura u smislu kako se ona opisuje i shvata na svim stranama sveta. Savladano je »zaostajanje« u nekontinuiranom i ubrzanom razvoju književnosti jugoslovenskih Rusina. Ako ne možemo govoriti o periodima i stilskim formacija-

ma u smislu kontinuiteta, jedna izvesnost ostaje: razvoj žanrovskih oblika, sve složeniji postupci oblikovanja i sve kompleksnija značenja književnih dela rusinskog jezika.

8. Književnost jugoslovenskih Rusina ima svoj osnovni strukturalni tok u tzv. ruralističkoj strukturi koja u sebi sadrži značajan problem epohe, kao merilo kojim je prepoznajemo i konstituisemo je kao pojam, a to je sukob civilizacije grada i civilizacije sela. U tom sukobu lirski subjekt u poeziji, ili pripovedački subjekt u prozi, emocionalno i vrednosno je okrenut civilizaciji sela. Dominantni metafizički kvalitet emocije u književnosti ruralizma je žaljenje za pastoralom.

Ruralizam se može studirati na delima: H. Kosteljnika, M. Kovača, Evgenija M. Kočiša, M. M. Kočiša, Đ. Papharhaja, V. Kostelnika, Š. Hudaka, M. Ramača, A. Bučka i drugih pisaca rusinskog jezika u Jugoslaviji. U književnosti ruralizma univerzum se sagledava iz perspektive zavičaja, kao utočišta u kojem se oseća ako ne sigurno, a ono manje nesigurno. U zavičaju neprijatnosti života ne postaju osmišljenije, nego se lakše podnose. Jezikom psihoanalize, usmerenost lirskog subjekta u zavičaj kao izvesno egzistencijalno utočište je psihički pokret vraćanja u uterušno stanje. Ruralizam, takođe, izražava teskobu i strah savremenog čoveka. Praktično ista slika o čoveku stiče se u književnim delima i ruralizma i modernizma. Razlika između njih nije samo u složenosti postupaka oblikovanja, u imaginativnoj i stilskoj intenzifikaciji, nego je razlika između modernizma i ruralizma i u tome što književna dela modernizma prividno prekidaju bitniju vezu čoveka i društva, dok ruralizam odriče gradsku civilizaciju ostajući ne prividno, nego istinski uronjen u probleme čovekovog društvenog života. Otud, sasvim dosledno, u rusinskoj književnosti za sve vreme njenog trajanja naglašeno je prisutan socijalni sloj književnih dela i naglašeno je prisustvo tzv. rodoljubive poezije.

9. U jugoslovenskim književnostima posle 1950. rodoljubiva poezija je potisnut, periferni tok. U književnosti na rusinskom jeziku rodoljubiva poezija sve do danas je jedan od osnovnih tokova. Zašto? Rodoljubiva poezija nastaje kada se kolektiv, nacija ili etnička grupa, oseća ugroženim, pa pesnik, prirodnim refleksom, izražava nasušnu, životnu vezu između njega i kolektiva. Rusinska etnička grupa u Jugoslaviji nacionalno i kulturno nije ugrožena — naprotiv, ona i živi zahvaljujući i izuzetnoj pažnji i društvenoj brizi šire jugoslovenske zajednice za razvoj kultura malih etničkih skupina — pa se vitalnost rodoljubive poezije danas jedino može tumačiti stanovištem da rusinski pesnici svesno ili nesvesno izražavaju, kao odbrambeni refleks, strah pred objektivnim životnim neminovnostima, strah da će etnos, pesnik i njegovo delo nestati na horizontu istorije prirodnim tokom stvari. Rusinski pesnik je u situaciji umirućeg koji je još toliko svestan da može pratiti proces vlastitog umiranja i čini sve da bi sebi produžio život.

10. Književnost se može shvatiti kao govor o čovekovoj sudbini na nivou dijalektike konkretnog. U toj perspektivi specifična jedne nacionalne književnosti može se opisati kao ona mera, ili onaj stepen, nemogućnosti da se nijanse značenja i dijalektika konkretnog u književnom delu jednog jezika u punoj meri prenesu u tradiciju drugih jezika i životnih sredina. Iz iste perspektive i najmanje nacionalne književnosti, ovde vidim i književnost na rusinskom jeziku u Jugoslaviji, imaju puno opravdanje za vlastito postojanje, jer, praktično, u kulturi i književnosti nema periferije, a svetska književnost se može videti kao kolektivni jezik sve češće shvaćenih a ne samo upoznatih izolacija.

11. Nesaglasnost u odnosu čitaoca i književnog dela na rusinskom jeziku javlja se kada horizont očekivanja, što ga uspostavljaju umetnički svet i karakter dela, izneverava horizont očekivanja čitaoca koji je iskustvo književnosti stekao na tradiciji književnosti velikih i vodećih, na tzv. zakonodavnim nacionalnim književnostima. Dozvoljavam sebi uslovno i približno, mada ne i netačno poređenje: književnost rusinskog jezika, sa stanovišta aktuelne vrednosti, približno je živa u meri u kojoj je to nama danas srpska književnost XIX veka, bez obzira što su u književnosti rusinskog jezika prisutne i strukture moderne lirike i proze. Ne znači to da u književnosti rusinskog jezika nema pisca čije je delo na nivou vrednijih dela savremenih jugoslovenskih književnosti.

12. U književnosti na rusinskom jeziku u Jugoslaviji traje sukob ambicija i mogućnosti: ambicije sadrži sve što je stvaralaštvo i imaginacija, kao moć umetničkog oblikovanja koja ne priznaje ograničene mogućnosti objektivnih uslova života jedne književnosti pisane jezikom kojim aktivno danas u Jugoslaviji govori nešto preko dvadeset hiljada ljudi. Na pitanje kako prevazići status koji se danas ovoj književnosti pridaje, status imitacije i periferije, po načelu naših navika da jedno književno delo i njegovog pisca sagledavamo u perspektivi veličine jezika kojim je napisano, odnosno naroda koji tim jezikom govori, možemo odgovoriti samo na jedan način: rusinskim piscima u Jugoslaviji ostaje da u što je moguće većoj meri asimiluju iskustva svetske književnosti i kulture, a da pri tom ostanu čvrsto vezani za sredinu i kulturu, istorijsku tradiciju iz koje izrastaju. Doseći ideal Drugog da bi ga se potom prevazišlo i konstituisalo sebe kao Subjekt, nastojanje je saglasno činjenici da je i u kapi rose prisutan univerzum.

Mali narodi, između ostalog, korisni su i po tome što u odnosu na njih veliki i snažniji narodi polažu ispit iz humanizma, tolerancije i prava da sebe smatraju velikima.

prevodilačka praksa između teorije i kritike

drago brajt

Mi u Sloveniji nemamo kritiku prevoda, kritiku književnih dela prevedenih sa stranih jezika na slovenački. Zato se domaća literarna kritika prevedenim delima bavi samo jednostrano, nepotpuno, manjkavo, jer ne poznaje ni osnovna načela teorije prevoda, ni teoriju prevodilačke kritike. To se može videti na svakom koraku. Imamo malo kritičkih analiza koje se bave problemima prevodenja. Imamo malo članaka i rasprava o teoriji i praksi prevodenja, bilo izvornih ili prevedenih. Nemamo posebnu publikaciju za objavljivanje prevedene literature i, s njom povezane, metaliterature (kritika i teorija prevodenja). Nemamo odgovarajućih ustanova za samostalno izučavanje i posredovanje u prevodilačkim problemima — problemima nauke koja se u poslednje vreme osamostalila pod imenom teorija prevodenja. Osnove ove nauke nisu uključene u programe naučnih područja iz kojih je teorija prevodenja proizišla (književna komparatistika s teorijom književnosti i poetike, lingvistika). Sve se to reflektuje na sadašnji položaj teorije, istorije i kritike prevodenja u nas. Primer: već samo utemeljivanje nagrada za prevod, koje nagrađeni apsolutno zaslužuju, pokazuje malo teoretsko poznavanje problema zbog kojih prevodioci i dobijaju nagradu i priznanje.

Posledice takvog stanja budu oči. Veći deo književne produkcije, koji se objavi u nas, nije stručno, kritički i kulturno ocenjen na odgovarajući način. Svi znamo da je procenat prevedene književnosti u izdavačkim programima naših izdavača nesrazmerno veći od procenta izvorne književnosti. Jugoslavija, a s njom i Slovenija, već niz godina je među deset država koje najviše prevode. Značaj prevedene književnosti se tako nepravilno umanjuje u odnosu na izvorno književno stvaranje. Ta činjenica negativno utiče i na samu prevodilačku praksu. Prevodenje je često potisnuto na ivicu kulturnog stvaranja, te nema odgovarajuće društveno priznanje i finansijsku potporu. Pošto se prevodilačka delatnost, zbog društvenog i kulturnog razvoja, stalno povećava, s obzirom na navedene činjenice i nepostojanje ustanova, trpi, pre svega, prevodilačka praksa. Tako se sve više množe slabi prevodi, koji, s jedne strane, umiruju izdavačku ekspanziju knjiga, a s druge strane, glad kupaca i čitalaca. Slovački teoretičar prevodenja Anton Popovič* naziva takve prevode supstandardnim prevodima i ovako ih karakteriše:

»Teorija prevodenja na nivou teksta označava supstandardni prevod kao narušavanje odnosa između izvornika i prevoda, kao subinterpretaciju strukturalnih osobina izvornika u jeziku — cilju, kao prevod s negativnim posledicama, jer pomeranja i zamene u njemu dovode do deformacije. Takav prevod čitalac prima kao odstupanje od stvaralačkog uzusa, kao deformaciju izvornika, dakle, bukvalno kao nekvalitetan prevod. Subjektivne okolnosti, za koje se zaklanja prevodilac takvog prevoda, po pravilu imaju objektivnu pozadinu. Supstandardni prevod je uvek produkt iste literarne, kulturne i društvene situacije.

Supstandardni prevod teoriji ne nudi nikakav stilistički odnos, jer prevodilac ničim novim ne bogati domaći literarni kontekst. Dok je takav prevod, s jedne strane, maksimalno deficitaran, s druge strane teži ka maksimalnoj koristi, no ne na literarnom polju, nego da zadovolji materijalnu korist svog „producenta“. Ovim mislimo na subjektivno-ekonomske koristi prevodioca, jer ga u takvom njegovom radu vodi samo honorarska etika. Odbacivanje supstandardnog prevoda kao negativne pojave nije samo literarni zadatak, nego i kulturno-društvena nužnost. Zato je prirodno ne samo da insistiramo na kvalitetu prevoda, nego i da uklanjamo uzroke koji „socijalno“